TÜRKİYE'DE EBELİĞİN KISA TARİHÇESİ

A SHORT HISTORICAL REWIEV OF MIDWIFERY IN TURKEY

Dr. M. Rahmi DİRİCAN (*)

İnsanlık tarihinin ilk günlerinden beri bazı kadınlar, gebelere doğum yaparken yardım etmiş ve zamanla pratik yetenek kazanarak bu işi meslek haline getirmişlerdir. Böylece ebelik mesleği doğmuş ve son yüzyıla kadar hekimlik erkeklere has bir meslek iken, kadın hastalıkları ve doğum, sadece ebe kadınların uğraştığı bir konu olmuştur (1). Yeni doğan bebeklerin bakımı ve hastalıklarının tedavisi de ebelerin önemli uğraşı alanlarından biri idi. İstanbul dışında hekimlik yapmamış olan Prof. Dr. Besim Ömer Akalın Paşa (1862 - 1940) "bazı ailelerin, yeni doğan çocukların tedavisinde ebelerin hekimlerden daha çok bilgi ve görgüsü olduğunu söylediklerini hayretle işittim" (2) derken, yakın zamanlara kadar ülkemizin en büyük kentindeki durumu güzel bir şekilde belirtmiştir.

Usta-çırak yöntemiyle yetişen bu ebelere ülkemizde ebe nene, ebe kadın veya ebe anne denilmektedir. Ondokuzuncu yüzyılda İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerde tanınmış usta ebelerin yanında çıraklık yapan ve kendilerine "küçük ebe" denilen genç hanımlar vardı. Bu ebelerin çok büyük bir kısmı, Osmanlı uyruğundaki müslüman olmayan azınlıklara yani reaya sınıfına aitti. Diğer kent, kasaba ve köylerde de toplumların ihtiyaçlarını karşılayacak sayıda ebe anneler bulunuyordu. Prof. Dr. Besim Ömer Akal'ın deyimiyle "bu bilgisiz acuzeler kara cahildi. Ebe-

(*) Erzurum Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi Toplum Hekimliği Profesörü

liğe ait birçok yanlış inançları her tarafa yayıyorlardı. Güç doğumlarda hekim çağıracakları yerde üfürükten, muskadan, şeyh hırkasından, türbe mumundan ve okunmuş sulardan medet umarlardı. Doğum kolay olsun diye kocasının avucundan veya pabucundan su içirilen gebelerin yatakları altına Gazi Osman Paşa'nın kılıcını koyarlardı. Hatta bazan ters gelişlerde çocuğu çevirip çıkarmak için, bu hususta hayvanlar üzerinde tecrübesi olan çobanlara müracaat olunurdu" (3).

14 Mart 1827 de İstanbul'da Süleymaniye'de açılan ilk tıp fakültesi Tıphane-i Amire'de kadın hastalıkları (fenni vilade) dersi okutulmaktaydı. Ama ne burada ne de 1831 yılında açılan Cerrahhane'de fenni kibale denilen doğum bilgisi dersleri verilmemekteydi. Bilimsel hekimliğin gelişmesine uygun olarak, usta-çırak yöntemiyle yetişen ve İstanbul'da ebelik yapan kadınlara doğum bilgisi vermek üzere Mektebi Tıbbiyede bir kurs açılmıştır. İlk açılan kursun tarihini kesin olarak bilmiyoruz. Bu tarihi, Prof. Dr. Besim Ömer Akalın 1846 (1262) olarak bildirirken (4), Prof. Süheyl Ünver -843 (1259) olduğunu yazmaktadır (5). Ülkemizde ebelerin ilk defa bilimsel bir kursa tabi tutulduğu tarihin kesin olarak bilinmesi ebelik tarihi yönünden önemlidir.

Kurs süresi iki yıldı. Ebeler haftada iki gün ve günde bir saat kurs görüyorlar, iki yıl sonunda yapılan sınavda başarılı olanlara yemin ettirilerek ebelik ruhsatnamesi veriliyordu. Ebelere kurs veren ilk hekimin İtalyan asıllı Dr. Vuçino olduğu söylenmektedir (6, 7). Prof. Dr. Besim Ömer Akalın "Dr Vuçino'nun 1895 de ölümü üzerine ebelere ders vermeye" başladığını (6) ve "daha ben tıbbiye mektebinde talebe iken ebeleri Dr. Vuçino isminde yabancı bir hekim okutuyor ve ona Belçikalı adam Roberu muavinlik ediyordu" (4) şeklinde yazdığına göre Besim Ömer'in Tıbbiyede okuduğu 1879 - 1885 yıllarından 1895 e kadar ebelere Dr. Vuçino'nun ders verdiği kesindir. Ama ilk kursun başlangıç tarihini gözönüne alırsak, yabancı bir hekimin İstanbul'da elli yıl ayni işi gördüğünü kabul etmek oldukça güçtür. Üstelik 1879 yılında Mektebi Tıbbiyenin değerli hocalarından Birgivi Kâtipzade Dr. Mehmet Nuri Bey'in Ebeler Rehberi "Rehnümayı Kavabil" isimli bir eserinin basıldığını da biliyoruz (7). Tıbbiye hocalarının yazdıkları kitaplar, genellikle ders verdikleri konuları kapsadığından, 1879 tarihinden önceki yıllarda Dr. Mehmet Nuri Bey'in ve belki de daha başka hocaların ebelere ders vermiş olmaları ihtimali kuvvetlidir. Bu hususların incelikleriyle aydınlatılması tıp tarihiyle uğraşanlara düşen şerefli bir görevdir.

Dr. Vuçino zamanında, kurs görecek ebelerde herhangi bir nitelik aranmazdı. Yalşarı ne olursa olsun

ve hatta türkçe veya diğer dillerde okuyup yazma bilmeleseler dahi, her ebe bu kursa katılabilirdi. Zamanın padişahı "piçhane zannettiği için doğumevi açılmasına izin vermediğinden" (3), kurslar dershane olarak kullanılan muayenehanede yapılıyor ve ebelere Türkçe, İtalyanca, İspanyolca, Ermenice ve Rumca dersler veriliyordu.

1895 de Prof. Besim Ömer Akalın ebelere ders vermeye başladığı zaman, otuz yaşından büyük olanların ve Türkçe bilmeyenlerin kursa alınmaması kararlaştırıldı. Ayrıca o güne kadar tamamen teorik ve modeller üzerinde yapılan derslere ek olarak, öğretimin iknci yılında kurs gören ebelerin gebe muayene etmesine ve doğum yaptırmasına başlandı.

1909 yılında mülki ve askeri tıp mektepleri birleştirilerek yeni bir kadro ile Haydarpaşa'daki Tıp Fakültesi kurulunca, mülki tıbbiyenin boşalttığı Kadırga'daki binalarda Ebe Mektebi ve kadın hastalıkları kliniği açıldı ve ebe okuluna ilkokul mezunu yaşı otuzu aşmamış kadın ve kızlar alınmaya başlandı. Gündüzlü öğrencilerin kabul edildiği bu okulun müdürü Prof. Dr. Besim Ömer Akalın'dı. Bu okulda pratik derslere biraz daha genişlik verilmiş ve nöbetçi tıp talebeleriyle ebe okulu öğrencileri birinci yıl modeller üzerinde, ikinci yıl ise doğumları bizzat yaparak eğitim ve öğretim görmüşlerdir. Ebelik tarihinde 1909 yılının özel bir önemi vardır. Çünkü Türkiye'de ilk defa bilimsel bir eğitimle ebe yetiştiren meslek okulu bu tarihte açılmıştır.

Birinci Dünya Savaşı boyunca çalışmalarına aralıksız devam eden ebe okulundan mezun olanların Anadolu'da belediye ebesi olarak çalışmak istemeyişleri üzerine 1920 yılında bazı tedbirler alınmıştır. O zaman İçişleri Bakanlığına bağlı olan Sağlık Genel Müdürlüğü, yol masrafları mahalli belediyelerden karşılanmak üzere çeşitli illerden ilkokul mezunu kızlar getirtmiş ve bu kızları Kadırga ebe okulu çevresine kurulan Kızılay barakalarında iki sene yatılı okutarak diğer illerin ebe ihtiyacını da karşılamaya çalışmıştır.

Cumhuriyetin ilânından sonra 1924 yılında, tamamen Tıp Fakültesine bağlı bir kuruluş olarak ebe okulu daha verimli bir çalışmaya başlar. Okul Müdürü Prof. Dr. Besim Ömer Akalın'dır. Okula sadece ortaokul mezunu kızlar ve kadınlar kabul edilmektedir. Öğrenim süresi yine iki yıldır. "Okula istekli olanlar sayısı çok fazla olduğu halde devlet hizmetinde kendisinden yararlanılan ebe sayısı çok az olduğundan, yatılı öğrenci yetiştirmek amacıyla 1924 yılında 50 kişilik bir Ebe Talebe Yurdu açılmış ve mezunların iki yıl mecburi hizmet yapması öngörülmüştür" (8). Okulun bu durumu günümüze dek devam etmiştir. Ancak okul mezunlarının

ebe olarak çalışabilmeleri için bir doğumevinde veya doğum kliniğinde altı ay pratik yapmaları şartı konulmuştur. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığının 22.7.1953 gün ve 2990 sayılı tamimi ile "hem yurdun ebe ihtiyacını karşılamak, hem de süreden kazanmak için" 1953-1954 yılından itibaren staj süresi üç aya indirilmiştir. 1924 yılından bugüne kadar İstanbul Tıp Fakültesi Ebe Okulundan mezun olan ebe sayısını tesbit edemedik. Ancak 1924 1948 yılları arasında bu okulda yatılı okuyarak mezun olanlar sayısının 237 olduğunu biliyoruz (9). 1969 - 1970 öğrenim yılında uygulanmasına geçilen "İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Ebe Okulu Yönetmeliğine" göre, okula Devlet orta okullarını veya kız enstitülerini bitirmiş 15 - 25 yaşındaki kız öğrenciler alınmaktadır. Öğrenim süresi dört yıla çıkarılmıştır. Bu süre sonunda üç ay staj yapılması zorunludur. Yatılı ve yatısız öğrenci kabul edilmektedir. Yatılı öğrencilerin evli ya da dul olmaması şarttır. Yatısız öğrenciler için bu şart aranmaz. Bu okulda okuyan öğrencilere Sosyal Sigortalar Kurumu, mecburi hizmet karşılığı, burs vermektedir. Yılda ortalama 20-25 mezun veren bu okulda 1971 yılında yatılı öğrenci yoktu (10).

Pek tabii ki, bu okul mezunları ülkemizin ebe ihtiyacını karşılayamazdı. Değil sadece köy ve kasabalarda, kentlerde bile diplomasız ebeler çalışmakta idiler. Bu nedenle 1928 yılında kabul edilen 1219 sayılı "Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun" da Türkiye dahilinde ebelik yapabilmek için Türk olmak ve Tıp Fakültesi Ebe Okulundan veya Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı tarafından açılıp yönetilen ebe okullarından diploma almak" (11) koşulu ileri sürülmüş olmakla beraber, diplomalı ebe bulunmayan veya diplomalı ebe sayısı ihtiyaca yeterli olmayan yerlerde ruhsatlı ebelerin çalışabileceği kabul edilmiştir. Kanun ruhsatlı ebeyi şöyle tanımlamaktadır: "Kadın - doğum mütehassısı bulunan bir hastanede üç ay süreyle pratik eğitim görerek ebelik vesikası olan ve bu vesikasını Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına tasdik ettirenlere ruhsatlı ebe denilir" (12). Ruhsatlı ebelerin ancak resmi hekimlerin gözetimi altında çalışabileceği ve diploması ya da ruhsatı olmadığı halde ebelik yapanların bir haftadan üç aya kadar hapisle cezalandırılacağı da ayni kanunda belirtilmiştir.

Ülke gerçekleriyle bağdaşamayan ve batı ülkelerinin mevzuatının kopyasından ibaret olan bu tür kanunların çıkardığı 1930 yılında Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığına bağlı her hangi bir ebe okulu yoktu ve diplomalı ebe sayısı çok azdı. 1923 yılında Türkiye'de tüm kamu kuruluşlarında çalışan ebe sayısı 69 idi. Ruhsatlı ebeler de hesaba katılmak şartıyla bu sayı 1923 yılında ancak 421 e çıkarılabilmiştir

(13). Bir ebenin yılda ortalama 150 doğuma yardım edebileceği kabul edilirse, diplomalı ya da ruhsatlı ebeler tarafından 1932 yılında ancak 53 000 doğum yaptırdığını tahmin edebiliriz. Oysa ki, aynı yıl ülkemizde yaklaşık olarak 700 000 doğum olmuştur. Genellikle doğum yapan her anneye yardım eden bir kadın bulunduğuna göre, her ondört doğumdan onüçünü, hapis cezasını göze alarak, ebe anneler yaptırmıştır. Buna rağmen, cezalandırılanlar sayısının azlığı, ihtiyaç karşısında ülke gerçeklerine uymayan yasaların işletilemiyeceğini göstermesi yönünden ilginçtir. Zaten, gerçek çözüm yolunun cezalandırmak değil, yeter sayıda personel yetiştirmek olduğunu bilen Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı (SSYB), ilk ebe okulunu 1937 yılında açtığı halde, daha 1928 yılında çıkarılan kanunda "SS YB. tarafından açılıp yönetilen ebe okullarından" sözetmiştir.

Temel ilkelerinden biri halkçılık olan Cumhuriyet Hükümeti, çok sınırlı olanaklarına rağmen, halkın büyük bir kısmının yaşadığı köysel bölgelerdeki anaların sağlığını da ele almak zamanının geldiğine inanarak 1937 yılında Balıkesir'de ilk köy ebe okulunu açmıştır. İlkokulu bitirmiş 15 - 18 yaşındaki kızların yatılı olarak okuduğu bu okulun öğrenim süresi bir yıl idi. Bu sürenin dokuz ayı teorik ve üç ayı pratik öğrenime ayrılmıştı. 1938 yılında Konya Köy Ebe Okulu açıldı. 1947 yılı sonuna kadar bu iki okul 798 (Balıkesir Köy Ebe Okulu 495 ve Konya Köy Ebe Okulu 294) mezun vermiştir.

Halkın artan sağlık talebinin bu yavaş tempo ile karşılanamayacağı anlaşıldığı için 9.7.1943 tarihinde kabul edilen 4459 sayılı kanunla bir köy sağlık örgütü kurulması yoluna gidilmiştir. Köy hekimi, köy ebesi ve köy sağlık memurunun görev alması öngörülen bu örgüt, ne yazık ki yararlı bir hizmet yapacak şekilde kurulamamıştır. Çünkü çalışacak hekim bulunamamıştır. Köy ebeleri ile köy sağlık memurları ise köy enstitüsü öğrencileri arasından seçilen kız ve erkeklere mesleki öğrenim olanakları sağlanarak yetiştirilmişlerdir. Köy enstitüleri, ilkokul mezunu kız ve erkek öğrencileri beş yıllık bir öğrenimle köy öğretmeni olarak yetiştirmek amacıyla 17 Nisan 1940 tarihinde kurulmuştur. Bu enstitülerin üçüncü sınıfını başarı ile bitirmiş kız öğrencilerden bir kısmı köy ebe okullarına gönderilmişler ve öğrenimlerini burada başarı ile tamamlayanlar birinci sınıf köy ebesi olarak çalışmak üzere birkaç köyden ibaret köy guruplarında görevlendirilmişlerdir. İlkokuldan sonra üç yıl köy enstitüsünde okuyup bundan sonra köy ebe okulundan mezun oldukları için bu ebeler İstanbul Tıp Fakültesi Ebe Okulu mezunları gibi birinci sınıf, oysa ki, doğrudan doğruya köy ebe okulunu bitirenler ikinci sınıf ebe olarak kabul edilmişlerdir. 1945 ve 1946 yılla-

rında Köy Enstitülerinin sağlık kollarını bitirerek mezun olan ebelerin sayıları ve bağlı oldukları köy enstitüleri Tablo: 1 de gösterilmiştir.

Türkiye'nin eğitim ve kalkınma sorunun gerçekçi bir yaklaşımla ve büyük bir hızla çözümleyecek olan ve Cumhuriyet Hükümetinin halka dönük en önemli atılımı olarak kabul ettiğimiz köy enstitüleri, ne yazık ki, 1947 yılının ilk baharından itibaren başta Milli Eğitim Bayısını tesbit etmek imkânını bulamadığımızı burada üzülerek belirtmek isteriz.

Köy kızlarının köy enstitülerine girme olanaklarının azaldığı 1950 döneminde, ebe sayısı beklenen hızla artmadığından, SSYB kendi olanaklarıyla ebe yetiştirmek zorunda kalmış, Balıkesir ve Konya Köy Ebe Okullarına ek olarak 1953 yılında Erzurum, 1954 yılında Malatya, 1955 yılında Antalya, Aydın ve Edirne,

Tablo : 1 — Köy Enstitülerinin Sağlık Kollarından Mezun Olan Köy Eebeleri Sayısı (14)

	Mezuniyet Yılı ve Mezunlar Say.		
Köy Enstitüsünün Adı	*1945*	*1946*	*Toplam*
Malatya Akçadağ	48	—	48
Erzurum - Pulur	43	35	78
Kastamonu - Göl	—	33	33
Eskişehir Çifteler	—	23	23
Kocaeli - Arifiye	—	36	36
İzmir - Kızılçullu (*)	99	74	173
Ankara Hasanoğlan (*)	74	69	143
T O P L A M	*264*	*270*	*534*

(*) 1947 yılından itibaren Hasonoğlu ve Kızılçullu dışındaki Köy Enstitülerinin sağlık kolları kaldırılmıştır. 1947 ve 1948 yıllarında bu iki Köy Enstitüsünden yetişen köy ebesi sayısı 423 dür.

kanlığı sorumluları olmak üzere bazı basın mensupları ve şartlandırılmış aydınlar tarafından kamu oyuna yanlış anlatılmış, kapatılmaları gerektiği savunulmuş ve nihayet 1954 yılında kapatılmıştır. 1948 yılından sonra Köy Enstitülerinin sağlık kollarından mezun olan ebe sa-

1956 yılında Manisa, Eskişehir, 1958 yılında Gaziantep, Isparta ve 1959 yılında Kayseri Köy Ebe Okullarını açmıştır. 1955 - 1956 öğrenim yılından itibaren SSYB nın 9.6.1955 gün ve 3330 sayılı tamimiyle öğrenim süresi iki yıla çıkarılmış ve bunun bir buçuk yılı teorik, altı ayı

bulundukları bölgedeki doğumevi veya devlet hastahanesi kadın - doğum kliniklerinde pratik öğrenime ayrılmıştır. Bütün öğrenciler yatılı okumakta ve karşılığında 4 yıl mecburi hizmet yapmakta idiler.

Köy ebe okulu mezunlarının kent ve kasabalarda çalışmasına izin verilmediği ve İstanbul Tıp Fakültesi Ebe Okulundan mezun olanlar sayısı da ihtiyacı karşılayamadığı için kent ve kasabalar ebe temin etmek amacıyla 1957 yılında iki tedbir alınmıştır. Bunlardan birisi hemşire okullarının isminin ebehemşire okulu olarak değiştirilmesidir. Öğrencilere ebelik ve ana-çocuk sağlığı dersleri daha geniş çapta okutularak mezunların hemşierlik ve ebelik hizmetlerini bir arada yürütmesi beklenmiştir. Ama beklenen sonuç alınamadığından 1959 yılında Ankara Doğumevine bağlı ortaokul mezunu 18-21 yaşındaki kızlara üç yıllık öğrenimle ebe yetiştiren bir ebe okulu açılmıştır. 1961 yılında İstanbul'da Zeynep Kâmil Doğumevinde ve 1963 yılında Gaziantepte bu nitelikte iki okul daha açılmış ve her üçüne de Doğumevi Sağlık Koleji ismi verilmiştir. Bu kolejlere sadece yatılı öğrenci kabul edilmektedir. Öğrenim süresi 4 yıldır. Orta okul mezunu 18-21 yaşındaki kız öğrenciler kabul edilir ve mezunlar, SSYB. nın tayin ettiği kent ve kasabalarda 8 yıl çalışmak zorundadır.

İkinci tedbir, 6753 sayılı kanunla köylere en az altı yıl başarılı bir hizmet yapan köy ebelerinin doğumevi veya kadın-doğum kliniklerinde altı ay pratik çalışma yaptıktan ve başarılı bir sınav verdikten sonra kent ve kasabalarda çalışmalarına izin verilmesidir. İlk bakışta köy ebeleri arasında adil bir seçim yapılması olanağı sağladığı kanısını veren bu kanun, aslında köy halkıyla kent ve kasba halkı arasında bir ayırım yapmakta ve dolayısıyla o günün kanun hazırlayıcılarının düşüncelerini yansıtmaktadır. Çünkü, bir ebenin köysel bölgelerde başarılı çalışmış olması onun kasabalı ya da kentliye hizmet etmesi için yeterli görülmemektedir. Kanun hazırlayıcılarla uygulayıcıların yaşadığı kent ve kasabalarda çalışmak için, ayrıca 6 ay kurs görerek bilgisini ve pratiğini de güçlendirmesi gerekmektedir. Oysaki, 1948 yılında hükümetimiz tarafından kabul edilen Dünya Sağlık Teşkilâtı Anayasasının birinci maddesinde "her insan, sosyal ve ekonomik durumuna, ırk, din, politik inanç gibi niteliklerine bakılmadan mümkün olan en iyi sağlık hizmetlerinden yararlanmak hakkında sahiptir" denmektedir.

1954 yılında, sayıları oldukça artmış olan ebeleri bir mesleki kuruluşta toplamak üzere kıymetli ebelerden Sekine Arcan'ın çabalarıyla Türk Ebeler Derneği kurulmuştur. Dört yıl önce mide kanamasından ölünceye kadar, ebelerin ve ebelik mesleğinin gelişmesi, toplumda

lam sayısı 30 a yükselmiştir. Mezun gereken itibar ve güveni kazanması için bütün gücüyle çalışan Sekine Arcan'ı saygıyla anarız. Sayın Sekine Arcan hakkında yeterince bilgi elde edemediğimiz için, bu hususta bilgisi olanları göreve çağırmak isteriz.

1960 ihtilalinden sonra insan haklarına saygılı ve sosyal adalet ileklerini uygulamayı amaç edinen bir Anayasa kabul edilmiş, sağlık hizmetleri sosyalleştirilerek herkesin bu hizmetten eşit şekilde yararlanması öngörülmüştür. Artan hizmet talebini ve köysel bölgelerin ebe ihtiyacını karşılamak üzere yeni okullar açılmıştır. Hiç değil kâğıt üzerinde, köy ve şehir ayırımını kaldırmak amacıyla bu okulların ismi değiştirilerek köy ebe okulu yerine sağlık okulu denilmiştir. 1961 yılından bugüne kadar 18 yeni sağlık okulu açılmış ve eski açılanlarla birlikte sağlık okullarının toplanlar sayısı da bu oranda artmıştır. Nitekim 1970 yılında bu okullardan 1494 ebe mezun olmuştur. Ne var ki, 6753 sayılı kanun hâlâ uygulanmaktadır. Mezun olanlar köysel bölgelerde çalışacaklardır. Sağlık okulu sayısı hızla artmasına rağmen, bu okullarda yeter sayıda öğretici eleman bulunamamaktadır. Bu bakımdan mezunların mesleki bilgileri ve pratik yetenekleri çok zayıftır. Sağlık okullarının, her türlü yardım olanaklarından uzakta, köysel bölgelerde, tek başına ebelik yapacak nitelikte eleman yetiştirmesi çok önemli bir sağlık sorunu olarak çözüm beklemektedir.

Teşekkür: Bu yazının hazırlanmasında yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Suavi Topçuoğlu'na ve Nişantaşı SSK. Hastahanesi Ebe Hemşiresi Bn. Ayten Girgin'e teşekkürü bir borç bilirim.

LİTERATÜR

1 — Ünver, S.: Tarihte ebeler ve doğum tarihimiz, İstanbul İkinci Ana Çocuk Sağlığı Semineri kitabı içinde, SSYB, Ana-Çocuk Sağlığı Müdürlüğü, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1966, s. 80.

2 — Akalın, B. Ö.: Ebelik ve doğum bizde nasıldı ve ne haldedir? Mazhar Osman Usman'ın Sıhhat Almanak'ı kitabının içinde, Kader Matbaası, İstanbul, 1933, s. 295.

3 — İbid., s. 293

4 — İbid., s. 290

5 — Ünver, S.: A.g.e., s. 82

6 — Akalın, B. Ö.: A.g.e., s. 291

7 — Ünver, S.: A.g.e., s. 83

8 — Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı: Sıhhıye Mecmuası fevkalâde nüshası, Bakanlığın 10 yıllık çalışmaları, 29 Ekim 1933, s. 108.

9 — Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı: Sağlık Dergisi fevkalâde nüshası, Bakanlığın 25 yıllık çalışmaları, Sayı: 10-11, 1948, s. 56

10 — Topçuoğlu, S.: Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Ebe Okulu yöneticisi olarak 29.3.1971 tarihinde yazdığı özel mektup.

11 — Türkiye Büyük Millet Meclisi: Tababet ve Şuabatı Sanatlarının Tarzı İcrasına Dair Kanun, 11 Nisan 1928, Kanun No:: 1219, madde: 47.

12 — İbid., madde: 48

13 — Sağlık ve Sosyal Yaldım Bakanlığı: Sıhhıye Mecmuası fevkalâde nüshası, Bakanlığın 10 yıllık çalışmaları, 29 Ekim 1933, s. 26.

14 — Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı: Sağlık Dergisi fevkalâde nüshası, Bakanlığın 25 yıllık çalışmaları, sayı: 10-11, 1948, s. 57.